

Marx**Apunts i textos**

1. Vida i obres

La vida de Karl Marx (1818-1883) és extraordinàriament rica en esdeveniments i el seu pensament està en continu avenç i revisió. Només és possible indicar-ne molt sumàriament els moments clau i les obres fonamentals:

1818-1843. A Alemanya. Anys de formació

Neix a Tréveris (Renània). El seu pare, Heinrich, era d'ascendència jueva, però s'havia convertit al protestantisme. S'educa en un ambient liberal i democràtic, oposat al règim prussià. Estudia dret a Bonn i Berlín però s'interessa cada vegada més per la filosofia, ja que «sense un sistema filosòfic no es pot entendre res». S'apassiona per Hegel («filòsof oficial» a Prússia), tot i que adopta una postura crítica. Ingressa en el cercle de l'esquerra hegeliana, el «Club dels doctors» (1838), el principal animador del qual és Bruno Bauer. El 1839 apareix la *Crítica a la filosofia hegeliana*, de Feuerbach. El 1841 rep a Jena el títol de doctor. La seva tesi es titula: *Diferència entre les filosofies de Demòcrit i Epicur*. Aquest mateix any Feuerbach publica *L'essència del cristianisme*, que entusiasma Marx, el qual escriu, jugant amb el nom del seu autor: «Si volem arribar a la veritat i a la llibertat heu de passar per aquest *Torrent de Foc*.» Així doncs, materialisme i crítica de la religió. L'any 1842 comença a col·laborar a la *Gaseteta del Rin*, òrgan de la burgesia renana. Marx és encara un demòcrata liberal i idealista i declara que no és comunista. Però en els seus articles aborda problemes socials concrets (el robatori de llenya, els vinyaters de Mosela). El diari és prohibit i Marx marxa a París.

1843-1848. París i Brussel·les. Anys decisius: crítiques, postura pròpia

Arriba a París a l'octubre de 1843 per dirigir amb A. Ruge la nova revista *Annals franco-alemanys*, de la qual només sortirà el primer volum. Són anys en què Marx entrarà en contacte amb els grups revolucionaris socialistes, comunistes i les associacions d'obriers alemanys exiliats. Es relaciona amb Heine, Proudhon, Blanc, Bakunin,..., i enceta la seva amistat amb Friedrich Engels, que serà el seu col·laborador inseparable. Marx estudia, escriu, es compromet políticament i social. Els diversos escrits marquen el progrés: crítica les seves fonts i construeix la seva pròpia doctrina, sempre en col·laboració amb Engels. La crítica que adreça a Hegel es troba ja en la *Crítica a la filosofia de l'Estat de Hegel* (1843) i en l'article publicat en els *Annals* amb el títol *Contribució a la crítica de la filosofia del Dret de Hegel* (1844). Els *manuscrits de París* (1844) contenen, a més, una crítica de l'economia política anglesa. Expulsat de França, es dirigeix a Brussel·les, on publica amb Engels *La Sagrada Família* (1845), obra que marca la ruptura definitiva amb «Bruno Bauer i consorts». La crítica a Feuerbach es resumeix en les famoses *Tesis sobre Feuerbach* (1845). La *Ideologia alemanya* (1846) consuma la crítica contra Feuerbach, Bauer i, sobretot, Max Stirner. El 1847 ingressa en la «Lliga dels Comunistes» (transformació de l'antiga «Lliga dels Justos» de Weitling) i publica *La misèria de la filosofia*, en la qual critica Proudhon i rebutja definitivament totes les formes de socialisme utòpic. El 1848, l'any de la revolució, redacta amb Engels el *Manifest del partit comunista*, a petició de la «Lliga dels Comunistes». Expulsat de Bèlgica, retorna a París.

En aquests anys, doncs, Marx —amb Engels— ha passat comptes amb el hegelianisme i el socialisme utòpic, ha iniciat la crítica a l'economia política capitalista i ha trobat ja les idees fonamentals del materialisme històric. D'altra banda, resta molt compromès en l'acció, i rebutja no tan sols les seves primeres idees liberals i reformistes sinó també el socialisme utòpic o els extremismes que no parteixen d'una anàlisi de la realitat. Marx pensa que només el proletariat pot realitzar la revolució però que, de moment, necessita recolzar-se en la burgesia radical; pensa, a més, que tan sols un socialisme «científic» pot trobar els camins de la transformació.

1848-1883. Londres. La Internacional. *El Capital*

Marx arriba a París en un moment de plena exaltació revolucionària (març de 1848). A l'abril surt cap a Alemanya per ajudar a estendre la revolució, i s'instal·la a Colònia, on dirigeix la *Nova Gaseteta del Rin*. Però la revolució fracassa i retorna a París. El 1849 es trasllada a Londres, ciutat que —llevat de viatges esporàdics— serà la seva residència definitiva. Marx esperava que una gran crisi econòmica conduís a una nova revolució. Però la crisi no es produeix, i per això renuncia de moment a l'acció immediata, abandona la «Lliga dels Comunistes» i es dedica a l'estudi de l'economia capitalista. Des de 1851 treballa incansablement en la biblioteca del British Museum de Londres, tot i que hagi de patir penúria

econòmica i malalties. Fruit d'aquest treball seran les seves obres fonamentals sobre economia i una ingent quantitat d'articles per a la premsa que tracten de qüestions d'actualitat política i història.

La reacció triomfa a tot Europa. Marx analitza el cop d'Estat de Napoleó III a *El 18 de Brumari de Lluís Bonaparte* (1852). Del mateix any és la famosa carta a Weydemeyer (5 de març), en la qual afirma:

«No sóc el descobridor de l'existència de classes en la societat moderna, ni tampoc de la lluita de classes. Molt abans que jo, els historiadors burgesos havien descrit el desenvolupament històric d'aquesta lluita de classes, i els economistes burgesos l'anatomia econòmica d'aquestes classes. El que jo vaig aportar de nou va ser demostrar:

- a) que l'existència de les classes està vinculada únicament a fases particulars, històriques, del desenvolupament de la producció;
- b) que la lluita de classes condueix necessàriament a la dictadura del proletariat;
- c) que aquesta mateixa dictadura només constitueix la transició cap a l'abolició de totes les classes i cap a una societat sense classes.»

És l'afermentament del capitalisme i de la burgesia el que més estimula Marx a aprofundir en l'estudi de l'economia «clàssica». El 1859 apareix la seva *Contribució a la crítica de l'economia política*, obra en la qual empra amb tot rigor el mètode dialèctic d'anàlisi i arriba a una formulació madura del materialisme històric. El 1860 llegeix Darwin i creu trobar en *L'origen de les espècies* una confirmació del seu punt de vista materialista i dialèctic. Poc després comença a preparar la seva obra fonamental, *El Capital*, el primer llibre del qual és publicat a Hamburg el 1867. Marx està quasi esgotat pel treball i la malaltia, però ha tornat a l'acció: és un dels fundadors de la primera Internacional (Associació Internacional de Treballadors, Londres, 1864), i n'és el redactor dels Estatuts i del Discurs inaugural:

«Considerant que l'emancipació dels treballadors ha de ser obra dels treballadors mateixos; que la lluita per l'emancipació de la classe obrera no és una lluita per privilegis i monopolis, sinó per l'abolició del règim de classe; que el sotmetiment del treballador als detentors dels mitjans de treball és la causa primera de la servitud en totes les seves formes; que, per tant, l'emancipació econòmica de la classe obrera és el gran objectiu al qual ha de subordinar-se, com a mitjà, tot moviment polític [...], per totes aquestes raons, ha estat fundada l'Associació Internacional de Treballadors.»

L'orientació doctrinal de la Internacional enfrontarà Marx als proudhonians i, sobretot, a Bakunin. D'altra banda, Marx donarà suport a la Comuna de París amb el seu escrit *La guerra civil a França* (1871) i s'interessarà cada vegada més pel moviment revolucionari a Rússia. La unió dels socialistes alemanys motiva el seu escrit *Crítica al programa de Gotha* (1875). Continua treballant en el llibre segon d'*El Capital* i és obligat a sortir al pas dels revisionistes de la seva pròpia doctrina, especialment Bernstein i Dühring (*l'Anti-Dühring*, d'Engels, apareix el 1878). Marx mor a Londres el 14 de març de 1883. Engels va morir el 1895, però va tenir temps per publicar el llibre segon d'*El Capital* (1885) i preparar, amb un enorme treball, la publicació del tercer (1894).

Marx va desenvolupar el seu pensament filosòfic a partir d'una crítica de Hegel i els hegelians. A més, va considerar la filosofia com un mitjà per transformar el món i, per tant, sempre en relació amb el Dret, l'Economia, la Política... i amb l'acció revolucionària. Aquest caràcter crític i la unitat de teoria i praxi no poden perdre's de vista quan s'exposen els temes fonamentals del pensament filosòfic de Marx.

2. El materialisme dialèctic

A partir de la publicació tardana, el 1932, dels *Manuscrits de París* (1844) de Marx es va iniciar una àmplia polèmica sobre l'evolució del seu pensament. Igualment s'ha sostingut que entre el pensament de Marx i el del seu col·laborador, Friedrich Engels, hi va haver importants contraposicions i divergències. Les dues qüestions conduïen a aïllar l'«autèntic» Marx, considerat com el Marx «madur» (diferent del «jove» Marx) i com el Marx del «materialisme històric» (en contraposició a l'Engels del «materialisme dialèctic»). Actualment, la tendència dominant és accentuar la *continuitat* entre les diverses etapes del pensament marxista subratllant el fonamental acord entre Marx i Engels.

2.1. La dialèctica

El mateix Marx presenta la seva dialèctica com una inversió de la dialèctica hegeliana: la dialèctica de Marx és una dialèctica de la realitat (de la matèria, en el sentit que s'indica més endavant), i no pas de

la idea; i és una dialèctica de la transformació d'aquesta realitat, no de la seva justificació o «transfiguració». Es basa, sobretot, en la categoria de contradicció, i és una dialèctica oberta i inacabada, perquè la història i el món també estan inacabats; per tant, no hi ha sistema conclòs. La dialèctica no pretén servir per justificar la realitat, sinó per transformar-la o comprendre'n les transformacions permanents. En realitat, en Marx es troben dues formes diferents de dialèctica:

1. **Dialèctica del moviment.** Mètode d'interpretació de la història en la totalitat dels seus processos. És la *primera dialèctica* de Marx. Té un caràcter triàdic (imatge: l'espiral). Tot moment històric engendra necessàriament contradiccions, que donen lloc a antagonismes i lluites de classes; d'aquesta negació sorgeix el salt endavant. D'aquesta manera, la història es presenta com un esdevenir continu, el motor de la qual és la contradicció (en contra de la visió evolucionista de la història).
2. **Dialèctica de la reciprocitat.** Mètode que Marx aplica a l'economia. Es tracta d'una *dialèctica tardana* en Marx que té un caràcter dual: relació entre dos termes oposats entre si, però que no n'engendren un tercer (imatge: el pèndol). Implica no separar mai els termes d'un problema o els aspectes de la realitat, sinó considerar-los sempre en la seva oposició i acció recíproca. Així doncs, significa no considerar les categories econòmiques històriques com a categories abstractes i absolutes i, per tant, immòbils en l'abstracció (com ho fa l'economia política clàssica), sinó considerar-les en la relació entre estructura i superestructura. Aquesta dialèctica de la reciprocitat ja no es correspon del tot amb la dialèctica hegeliana, la qual és triàdica, no pas dual.

Marx va aplicar la dialèctica a la història i a l'economia. Aquesta doctrina es coneix amb el nom de materialisme històric (de vegades s'hi afegeix *dialèctic*). Engels, en canvi, la va aplicar a la naturalesa, i així va crear el materialisme dialèctic (expressió que és d'Engels, no de Marx).

2.2. El materialisme

En quin sentit el pensament de Marx és un *materialisme*? Aquí, com en molts altres casos, les paraules poden conduir a moltes confusions. El materialisme té en Marx i Engels un sentit polèmic: és una inversió de l'idealisme de Hegel i els hegelians, i tan sols es pot entendre adequadament si se'l considera com a tal.

Engels va escriure que «el problema cardinal de tota la filosofia, especialment de la moderna, és el problema de la relació entre *pensar i ser*, el problema de saber *què és primari*, si l'esperit o la naturalesa». L'idealisme atorga la prioritat al pensament i a l'esperit; el materialisme, al ser (o realitat) i a la naturalesa. Per això el materialisme de Marx i Engels també es podria anomenar, i potser millor, *realisme* o *naturalisme*. Observeu que del que es tracta és de donar la prioritat a una cosa sobre l'altra, no —necessàriament— de negar una cosa i afirmar amb exclusivitat l'altra. És a dir, en aquest plantejament, ser *materialista* no implica necessàriament afirmar que tan sols existeix la matèria.

Ara bé, resulta que hi ha dues classes d'idealisme i, per tant, també de materialisme

- 1) Des del punt de vista cosmològic, l'idealisme afirma la prioritat de l'esperit sobre el món material: aquest és creació i manifestació de l'Esperit (infinit); en canvi, el **materialisme afirma** el contrari: el que anomenem **esperit no és sinó un producte de la realitat material** (la naturalesa). Així doncs, aquestes doctrines són *metafísiques*.
- 2) Des del punt de vista històric, l'idealisme afirma que la història consisteix en «la realització gradual de determinades idees», i que la història camina «cap a una meta fixada prèviament». En canvi, el **materialisme afirma** que si bé tots els **éssers humans** són els que fan la història, les seves idees i els seus mòbils conscients **es troben determinats per la realitat «material»** (econòmica) en què viuen. Aquestes doctrines pertanyen a la filosofia de la història o, potser encara millor, són *sociològiques*.

Engels és el creador d'una concepció materialista cosmològica que s'anomena materialisme dialèctic. En canvi, a Marx es deu el **materialisme històric**, que és una teoria exclusivament sociològica. Com a tal, no s'interessa gens per problemes metafísics, ni afirma (ni nega) que «tot és matèria».

2.3. El materialisme dialèctic

Engels va desenvolupar el materialisme dialèctic a *Anti-Dühring* (1878), en la seva obra pòstuma i inacabada *Dialèctica de la naturalesa* (1925) i en altres escrits. Es basa en la fusió de dues doctrines totalment contraposades: 1) el *materialisme clàssic* del segle XVIII (Holbach, La Mettrie, etcètera) i primera meitat del segle XIX (Büchner, Vogt, Moleschott, etcètera); 2) la *dialèctica* de Hegel. Però quan fusiona les dues doctrines, Engels les transforma:

1. El **materialisme**. Engels ha de fer una greu objecció contra el materialisme clàssic: el fet de ser *mecanicista* (com ho era tota la ciència d'aquell temps), és a dir, el fet de concebre la realitat com un conjunt d'objectes acabats i sotmesos a moviments mecànics (canvis de lloc). Davant del

mecanicisme, Engels defensa una concepció del món «com un procés, com una matèria subjecta al desenvolupament històric. Per a això, es basa en descobriments científics que els mecanicistes encara no coneixien: les teories de la cèl·lula i de la transformació de l'energia, que la Terra té una «història» (com demostra la geologia) i que els éssers vius actuals són el resultat d'una llarga evolució (Darwin). Com a conseqüència d'aquesta visió processual i històrica de la naturalesa, Engels també s'allunya del materialisme clàssic en la concepció de la relació entre la matèria i la ment: la ment no s'identifica amb la matèria (materialisme reduccionista), sinó que és alguna cosa «nova» que, no obstant això, sorgeix de la matèria i en continua depenent (materialisme emergentista).

2. La **dialèctica**. Engels converteix la dialèctica hegeliana de l'Esperit en una dialèctica de la naturalesa. Per això el seu materialisme és dialèctic, la qual cosa li permet explicar el caràcter processual i històric de la realitat. Les tres lleis fonamentals del materialisme dialèctic són:

- 2.1. **Llei de la transformació de la quantitat en qualitat**: canvis quantitius graduals donen lloc a canvis qualitius («salt qualitatiu») que transformen la realitat.
- 2.2. **Llei de la unitat dels contraris**: la unitat de la realitat consisteix en una compenetració d'oposats en acció recíproca.
- 2.3. **Llei de la negació de la negació**: en la trobada entre contraris, un contrari anul·la l'altre, el qual, al seu torn, anul·la el primer; per exemple la llavor es nega quan es transforma en planta, la qual, al seu torn, produeix la llavor com a «negació de la negació».

Encara que el materialisme dialèctic d'Engels es va convertir més tard en la filosofia «oficial» del marxisme soviètic, no queda gaire clar fins a quin punt Marx la va poder acceptar. De fet, les crítiques de Marx al materialisme clàssic (en el qual inclou Feuerbach) es refereixen a qüestions molt diferents. Li retreu que és excessivament teòric: en efecte, Feuerbach «considera la realitat únicament com a objecte de contemplació». Com a conseqüència d'això, converteix l'ésser humà en un ésser passiu i contemplatiu, i ignorant de la seva dimensió activa i transformadora de la realitat. És a dir, Feuerbach s'ha acontentat amb la crítica teòrica de la realitat, i «no comprèn la importància de l'actuació "revolucionària", practicocrítica» (*Tesis sobre Feuerbach*, 1).

A més, segons Marx, no és possible separar la naturalesa de l'ésser humà perquè la naturalesa real és la naturalesa *transformada per l'ésser humà* i, per tant, introduïda en l'esdevenir històric de la humanitat. Això és el que tampoc no va saber veure Feuerbach: que el món que ens envolta no està donat així des de tota l'eternitat (perquè el contemplem passivament), sinó que és un >producte històric, resultat de tota una sèrie de generacions que l'han transformat» (*La ideologia alemanya*, I, 11, 2). Així, Marx professa un humanisme que és absent en Engels. Per **Marx**, el que **és real** és el **món humanitzat pel treball humà**; en canvi, Engels constitueix el materialisme dialèctic a partir de la consideració de la naturalesa com una cosa independent de l'ésser humà

3. Problemàtica sobre l'alienació.

Marx és un fill de la seva època, una època de greus convulsions socials i de noves idees que configuren el present i el futur. Dividirem aquesta exposició en tres parts:

1. El **problema**: les idees de la Il·lustració topen amb la realitat social: **la industrialització**.
2. Tothom busca **solucions**: la **ciència**, l'**economia** i la **filosofia idealista** (Hegel) alemanya.
3. Solució de **Marx**: **superar l'alienació** de l'home concret —el proletariat—.

3.1. El problema: Els ideals de la Il·lustració topen amb la industrialització

El segle XVIII acaba amb l'esclat d'entusiasme de la Revolució Francesa (1789-95). Els polítics, els filòsofs i el poble s'uneixen per a defensar nous ideals, fruit de la Raó; els de **llibertat**, **igualtat** i **fraternitat** són potser els més coneguts. Però, a la pràctica, les teories que defensaven que la raó havia de dirigir l'home, van anant perdent força, doncs, deixaven palès que algunes de les idees dels "savis" il·lustrats, ciència, progrés, etc. estaven provocant greus desastres socials en els Estats liberals europeus a causa de la progressiva industrialització —destinada teòricament a "alliberar" l'home— però que, de fet, no feien més que "esclavitzar-lo", "**alienar-lo**" diran ells.

La gent abandona el camp, pobre però més humà i, busca fàbriques i mines: neixen els grans nuclis de població industrials. La injustícia social augmenta cruament. La nova realitat golpeja molt profundament a molts intel·lectuals, entre ells Marx. Recordem que: Amb la nova burgesia europea els pobres i desarrelats es veien obligats a treballar catorze o setze hores diàries; a permetre, impotents, que els seus fills de sis i set anys fossin explotats en el treball i les seves filles prostituïdes. Marx mateix ens explica casos d'explotació de nens en *El Capital*, Engels publica un llibre sobre les dificultats dels obrers tèxtils i la premsa britànica parlava dels "*esclaus blancs*".

3.2. Tothom busca solucions

3.2.1. La ciència positiva: el positivisme.

El Positivisme és un corrent de pensament del segle XIX que defensa que cal conèixer la realitat de forma segura mitjançant les lleis que la regulen. Cada realitat té les seves pròpies lleis, que ens diuen com es comporten realment les coses, “no segons nosaltres *creiem* que són”. El màxim representant d'aquest corrent de pensament és el francès August Comte, (1798-1857). Segons ell la finalitat del coneixement científic és dominar la realitat per així poder-nos aprofitar d'ella. En paraules seves “preveure per a prevenir”.

El positivisme comtià pretenia una transformació de la societat però en el marc d'una orientació conservadora, científica i autoritària, que responia als interessos de la burgesia. Comte no va saber o no va poder preveure les greus conseqüències de la revolució industrial per a la societat del segle XIX. La causa de la gran difusió de les idees socialistes i anarquistes és que aquestes responen a una situació real —la misèria del proletariat i les crisis del capitalisme liberal— i a la seva adopció per part del moviment obrer. Els orígens de l'igualitarisme són anteriors a la revolució industrial i el moviment obrer podia haver-se inspirat en altres doctrines. Però, de fet, van acabar coincidint i aquest és un fet important.

3.2.2. Els socialismes utòpics

Marx conegué —durant la seva etapa de prometatge— les teories utòpiques mercès al seu sogre, baró però de classe mitja i bon coneixedor d'aquests pensadors. Els socialistes utòpics defensaven que els problemes socials podien solucionar-se per la via pacífica, sobretot, amb l'educació. Destaquen, entre molts altres: **Saint-Simón**, **Fourier** i l'anarquista **Proudhon**, autors d'escrits originals i embrancats en experiències socials molt suggestives i compromeses (comunes, colònies industrials, escoles pel poble, etc.). Malgrat mantenen postures diferents, busquen l'apropament a una societat ideal que, en línies generals, havia de tenir aquestes característiques:

- L'home hauria d'estar organitzat en petites col·lectivitats.
- L'organització de la societat hauria de fer desaparèixer les lluites socials.
- El poder no hauria de ser ni coercitiu ni despòtic.
- La ciència hauria de substituir la religió.

Resulta extremament difícil definir el socialisme i establir la seva relació amb els conceptes de comunisme i anarquisme. Però també és imprescindible intentar un aclariment conceptual.

«**Comunisme**, És aquell estat social en el qual no existeix ni la propietat privada dels mitjans de producció, ni l'Estat, ni les classes socials, En ell un grup humà no explota l'altre, ni els individus ho fan entre si. També s'entén per comunisme la doctrina que advoca per l'establiment de tal estat social o que assevera que aquest serà inevitablement l'estat social futur.

Socialisme. És la teoria, doctrina o pràctica social que propugna (o exercita) la possessió pública dels mitjans de producció i la seva administració també pública, en pro de l'interès de la societat en general i no en favor de classes o grups particulars.

Anarquisme. És la teoria o doctrina que manté que tota autoritat política és innecessària i nociva, encara que uns altres tipus d'autoritat (jurídica, religiosa) són considerats també perjudicials. L'anarquisme sosté que mitjançant l'abolició de l'autoritat es pot crear una societat justa, basada en la bondat innata de l'home i en la seva voluntat de cooperar pacíficament amb el seu proïsme.»

S. GINER, *Història del pensament social*, Barcelona, Ariel, 1984, p. 462.

Hom ha buscat els antecedents del comunisme en Plató, les comunitats cristianes primitives, moviments místics medievals, els «anivelladors» anglesos del segle XVII i alguns moviments místics sorgits en la Revolució Francesa («Conspiració dels iguals» de Babeuf,). A França, els primers socialistes s'enfronten a les conseqüències de la revolució industrial i proposen programes de transformació social de caràcter més o menys utòpic, inspirats en Rousseau, en els ideals romàntics i en una certa mentalitat positivista. Marx considerarà «utòpic» i «acientífic» aquest socialisme. En qualsevol cas, pressuposa una filosofia de la història i de l'home d'un caràcter optimista. Cal citar Henri de Saint-Simon, Charles Fourier i Pierre-Joseph Proudhon . Però aquest últim, per la seva concepció de l'Estat i de la llibertat, hom el considera també anarquista. A Anglaterra cal assenyalar Robert Owen. El socialisme utòpic tendeix a desaparèixer en la mesura que la lluita política

i econòmica i la crítica específica a l'economia liberal donen pas a postures més realistes i a elaboracions més científiques.

També l'anarquisme posseeix molt notables concepcions filosòfiques sobre la història, la societat, l'home i la llibertat. Els seus principals representants són Max Stirner i, sobretot, Mikhail Bakunin i P'otr Kropotkin.

3.2.3. Els economistes anglesos

A Anglaterra havien sorgit importants economistes que sistematitzaren les lleis de l'economia capitalista de forma seriosa. Per a ells, la liberalització de l'economia i el naixent capitalisme constituïen en un factor de progrés i de llibertat i una bona solució als problemes socials.

Alguns d'aquests economistes són: **Adam Smith**, que defensa un individualisme liberal; **Ricardo** que dóna lleis sobre les rendes i el salari i **Malthus** propulsor del control de natalitat: els obrers no han de portar més fills al món que els que puguin mantenir i, si no ho fan així, ells són els culpables de la seva pròpia misèria.

3.2.4. LA CRÍTICA DE MARX

Marx visqué intensament les lluites socials del seu temps. Segons ell, les lluites obreres fracassaven perquè els obrers tenien més bona voluntat que organització. Per a evitar noves desfetes i proporcionar un marc científic i organitzatiu als obrers, i també, estimulat per Engels, va escriure *El Capital*.

- Valora el **Positivisme** pel seu rigor i objectivitat i per això **ell també vol trobar un sistema segur i útil: el materialisme històric** regit per les lleis socials de la dialèctica.
- Valora els **"utòpics"** perquè són creatius i sincers però **els troba "ingenus"** —no viuen en el món real— i "petit-burguesos" perquè **rebutgen una revolució total**.
- Valora les lleis dels **economistes anglesos** perquè li serviran per comprendre i per tant "preveure" les conseqüències de les diverses situacions econòmiques i quan i com el proletariat ha d'actuar; però **condemna el seu liberalisme cru** i el menyspreu teòric i pràctic de la nova força social: el proletariat.

3.3. Solució de Marx: superar l'alienació

3.3.1. La dialèctica a l'esquerra i a la dreta hegeliana

La figura que omple tot el segle i sacseja Europa és la del professor universitari, teòleg i filòsof alemany Frederic Hegel (1770-1831). Hegel intenta conciliar les lleis conciliadores de la Raó amb la complexitat de tot l'univers intentant descobrir el pla que ho regeix Tot.

- a) La **dialèctica en la història de la filosofia**. La paraula dialèctica és present en tota la història de la filosofia encara que amb significat diferent:
 - **Heràclit**, introdueix la idea de la negació. La dialèctica és la lluita entre contraris.
 - Pera **Plató**, és un mètode i una manera d'entendre la realitat que ens permet anar —com si anéssim pujant esglaons— des del coneixement d'allò sensible i particular, el món material, fins al coneixement d'allò intel·ligible i ideal, el món de les idees.
 - Pera **Kant**, és la tendència a anar més enllà dels límits de l'experiència per a conèixer realitats "ideals", que mai podem experimentar com a tals pels sentits, com són Déu, l'ànima i la totalitat del món.
- b) La **dialèctica a Hegel**. La dialèctica té en ell un sentit una mica diferent. Hegel entén l'evolució de la humanitat com a dialèctica, és a dir, en contínua progressió o "desplegament de la Idea" segons diu ell. Els trets fonamentals que defensa —i que aquí ens interessen— són aquests:
 1. **Tot allò que és real, és racional i tot allò que és racional, és real**. Això vol dir que només és quelcom allò que es pot pensar.
 2. **El saber filosòfic perfecte és el saber del Tot**. Podríem identificar-lo amb el saber que, pels teòlegs, Déu té del món: un coneixement de la totalitat. El món és una totalitat integrada per parts i cada element real particular es troba en determinada relació amb els altres, elements del conjunt. Les parts han d'estar al servei de la totalitat. La nostra existència és quelcom semblant; som pel que respirem (aire), el que mengem (aliment) la gent amb qui ens relacionem (família, etc.) i, també, les idees que pensem. És a dir, som un tot, no una part de l'univers. Ai llats no podríem subsistir.
 3. **EL saber-realitat és un tot dinàmic que es desplega en el temps** (recorda que pensar i ser són el mateix). El món mai està fet, sinó que "s'està sempre fent". Heràclit, era del mateix parer: *Tot canvia i res roman quiet*. De la mateixa manera que cada

element del conjunt depèn dels altres elements que l'envolten, així també cada moment de la història —burguesia, esclavitud, comunisme, etc.— és conseqüència dels moments anteriors i és causa dels moments posteriors.

- c) **La dialèctica a l'esquerra.** Els "joves hegelians". La dreta va prendre la dialèctica hegeliana com a contingut doctrinal propi. Són conservadors. S'interessaven per la doctrina, i per la visió hegeliana del Dret i pels nous conceptes. L'Estat, les lleis, etc. són les últimes i les més perfectes síntesis racionals que mai hi ha hagut; canviar-les significaria avançar-se a l'època i no convé fer-ho. Entre els seus representants, anomenats també els "vells hegelians", trobem Saviny. L'esquerra hegeliana —o "joves hegelians"— s'apropia de la dialèctica com a mètode per a denunciar les contradiccions i fer una fortíssima crítica del pensament i de la societat de l'època. Dels tres moments dialèctics, destaquen el paper de l'antítesi o contradicció que ells veuen, en paraules de Hegel, com a "*motor de l'evolució*". Primer, denuncien les contradiccions de la religió, i, després, de la societat i de l'Estat. Destaquen, D. Stauss, autor d'una desmitificadora *Vida de Jesús*; l'anarquista, Stirner defensor d'un egoisme radical; i, el més important, **Lluís Feuerbach** (1804-72) defensor de l'ateisme. Resumint, i molt, diríem que la dreta parla des de la "teoria" i l'esquerra des de la praxis.
- d) **El materialisme antropològic de LUDWIG FEUERBACH.** D'entre els representants de l'esquerra hegeliana destaquem especialment Feuerbach, per l'impacte que la seva crítica a la religió va causar en el jove Marx, malgrat que després també el va refutar a les *Onze Tesis sobre Feuerbach* i en diverses obres. Feuerbach és un pensador brillant, creatiu i molt radical; materialista convençut i un gran humanista, "superador", segons ell mateix escriu en una carta a Marx, de la filosofia de Hegel i de la religió. El seu pensament es caracteritza per:
- **La forta crítica que fa a la religió.** Explica l'evolució del seu pensament religiós així: "*El meu primer pensament fou Déu, el segon la Raó, el darrer l'Home*". Per a ell, la Teologia (Déu) i la Filosofia (el pensament) han de convertir-se en una Antropologia. "*La tasca de l'edat moderna ha estat la realització i la humanització de Déu: la transformació i la dissolució de la teologia en l'antropologia*". Feuerbach, *Manuscrits antropològics*.
 - **El materialisme antropològic:** l'home es crea els seus déus. Feuerbach defensa l'ateisme com a postura honesta de l'home que accepta la seva pròpia limitació: el seu ateisme es tradueix en un materialisme antropològic. Feuerbach es pregunta: Déu s'ha fet Home, o, l'Home s'ha fet Déu? L'home no és, com deia Hegel, la realització d'una idea sinó un conjunt de sensacions, que pertanyen a la nostra naturalesa biològica material. Les idees provenen d'aquestes sensacions fonamentals, així com les concepcions filosòfiques i teològiques del món. Ja que és l'home qui pensa i qui desitja, el món pensat no és més que la visió del món des de l'home i Déu no és més que el desig i l'anhel que té l'home de perfecció; l'home, ésser imperfecte, no s'accontenta amb la seva limitació i per esborrar-la projecta un Déu perfecte, però que no és res més que l'home mateix, idealitzat: "*No és Déu qui crea l'home, sinó l'home qui ha creat Déu*", dirà amb rotunditat.

«*El secret de la teologia és l'antropologia*». És a dir: l'ésser diví no és més que el resultat de l'acte de projectar a l'infinit l'essència de l'home. Déu no és sinó el conjunt dels atributs humans, però convertits en atributs infinits. El resultat és, per tant, que la religió aliena l'home, ja que l'home religiós renuncia a la seva essència i la contempla en Déu, ja no com la seva pròpia essència, sinó com una essència «estranya», infinita i divina.

Segons Feuerbach, això és el que pretén el cristianisme quan predica que «*Déu s'ha fet home*», Interpretació heterodoxa de l'«essència» del cristianisme: ja no hi ha més Déu per a l'home que l'home mateix. Però, per a Feuerbach, l'home no és tan sols un ésser corporal i sensorial —aspectes en els quals insisteix freqüentment—, sinó també l'home «comunitari»: «*Essència de l'home està continguda únicament en la comunitat, en la unitat de l'home amb l'home*.» Aspecte que destaca el cristianisme: Déu és amor; o, segons la reinterpretació de Feuerbach: «*l'amor és Déu*.» «*L'home per a si és home (en el sentit ordinari); l'home amb l'home—la unitat del jo i del tu— és Déu*.»

3.3.2. LA CRÍTICA DE MARX

Marx —i Engels— segueixen des d'un primer moment, a Hegel però des de l'esquerra: no s'interessen pel seu cos doctrinal, sinó pel mètode dialèctic per aplicar-lo al materialisme històric i dialèctic.

- **Crítica a Hegel.** a) Marx es confessà *“hegelià però a l'inrevés”* perquè “dóna la volta” a Hegel. L'activitat de pensament de l'home (“esperit”) era fonamental per a Hegel i engendrava la realitat. Marx és materialista: el fonament de tot pensament és la matèria (sensacions) i les condicions econòmiques. b) Pera Hegel la totalitat és primordial; és com Déu, que explica cada part des d'ell mateix, des del conjunt, per exemple, arriba a dir: *“només els Estats tenen història, no els individus”*. Per a Marx, en canvi, primer són les parts reals —els individus— que després, en el seu desplegament dialèctic, ja s'aniran relacionant entre elles. c) Per a Hegel el filòsof mira d'entendre el món, però no el critica ni el transforma. Per a Marx, **“Els filòsofs s'han limitat a interpretar el món, el que cal és transformar-lo”** (*Tesi XI sobre Feuerbach*)
- **Crítica a l'esquerra hegeliana.** La crítica arriba a tots: uns són *“poc compromesos”*, altres; *“poc radicals”* (Feuerbach); o *“poc realistes”* Stirner.
- **Crítica a Feuerbach.** Marx accepta en un principi la seva crítica a Hegel però discrepa aviat d'ell perquè no fa un estudi de l'alienació de l'home concret, en un moment determinat de la seva història, sinó de l'home en general, de l'home genèric, i, per tant, també es queda al món de les idees, com Hegel.

4. L'home i l'alienació. L'humanisme marxista

L'alienació constitueix el problema fonamental que l'humanisme marxista busca resoldre.

4.1. L'home

L'anomenat «humanisme» de Marx apareix principalment als *Manuscrits de París* (1844), en el context de la crítica a l'economia política i la filosofia de Hegel. Però cal comptar també amb les *Tesis sobre Feuerbach* (1845). La crítica a Feuerbach es resumeix així: encara considera l'«activitat teòrica» com si fos l'autènticament humana i **menysté l'activitat pràctica** (*Tesis*, 1). Per a Marx no existeix una essència humana en general: l'home es fa a si mateix, a través de la història, en la societat i transformant la Naturalesa:

«L'home produeix l'home, a si mateix i l'altre home (...). Igual com és la societat mateixa la que produeix l'home en tant que home, així també és produït per ell (...). Tota l'anomenada Història universal no és una altra cosa que la producció de l'home pel treball humà...»

MARX, *Manuscrits*, III

Així doncs, l'home és, en primer lloc, **un ésser actiu, pràctic**, i és el treball la seva activitat principal. Marx entén que cal superar la concepció de l'home com a ésser «teòric», concepció que procedeix de la societat esclavista grega (on el treball de transformació de la Naturalesa estava reservat als esclaus). El treball posa l'home en relació amb la Naturalesa i amb els altres homes. La Naturalesa apareix «com la seva obra i la seva realitat», més encara, com «el *cos inorgànic* de l'home». Igualment, pel treball l'home construeix la societat i entra en relació amb els altres, de tal manera que «essència humana no és alguna cosa abstracta inherent a cada individu; és, en la seva realitat, el *conjunt de les relacions socials*» (*Tesis*, 6).

4.2. L'alienació

Lògicament, si el concepte d'home ha canviat, també canviarà el concepte d'alienació. Per la seva banda, Feuerbach concep l'alienació únicament com a alienació «religiosa» de l'home en general. Però segons Marx, Feuerbach no es va adonar que n'hi havia prou a voler «dissoldre el món religiós, reduint-lo a la seva base terrenal; en efecte, el fet que la base terrenal se separi de si mateixa i es plasmí en els núvols com a regne independent, només pot explicar-se pel propi esquinçament i la contradicció d'aquesta base terrenal amb si mateixa» (*Tesis*, 4). Per tant, es tracta d'eliminar els esquinçaments que condueixen l'home a alienar-se religiosament. Per això Marx pensa que cal traslladar el problema de l'alienació al seu veritable terreny: «L'ateisme [...] manca ja totalment de sentit, ja que és una negació de Déu i afirma, mitjançant aquesta negació, l'existència de l'home; però al socialisme, en tant que socialisme, ja no li cal una mediació tal...» (*Manuscrits*, III, pp. 155-156.) En definitiva, la tasca de la filosofia consisteix a eliminar l'alienació

radical de l'home: «La crítica del cel esdevé crítica de la terra, la crítica de la religió, la crítica del Dret, i la crítica de la teologia, la crítica de la política.»

Els *Manuscripts*, doncs, se centren en l'alienació del treballador en la societat capitalista. És en el treball on l'home, en principi, hauria de realitzar-se com a home. Però en les condicions del treball assalariat s'esdevé exactament al contrari: el que es produeix és l'alienació de l'home. Tal alienació es dona en una quàdruple dimensió:

1. Pel que fa al **producte** del seu treball: aquest és l'«objectivació del seu treball» però, en convertir-se en «capital» d'altres, apareix davant el treballador «com un ésser estrany, com un poder independent», que ell no posseeix ni domina; al contrari, «com més objectes produeix el treballador, tants menys arriba a posseir i tant més subjecte queda a la dominació del seu producte, és a dir, del capital» (I, pp. 105-106);
2. Pel que fa a la seva **pròpia activitat**: «per al treballador es mostra l'exterioritat del treball en el fet que aquest no és seu sinó d'un altre, que no li pertany; que quan hi és no es pertany a si mateix sinó a un altre» (p. 109), de tal manera que el treball aliena el treballador respecte de *si mateix*. Sorgeix així la gran paradoxa del treball alienat:

«[...] en la seva feina, el treballador no s'afirma, sinó que es nega; no se sent feliç, sinó desgraciat; no desenvolupa una energia física i espiritual lliure; sinó, que mortifica el seu cos i arruïna el seu esperit. Per això el treballador només se sent en si fora de la feina, i en la feina se sent fora de si. Se sent realitzat quan no treballa, i quan treballa no se sent realitzat. El seu treball no és, doncs, voluntari, sinó forçat, *treball forçat*. Per això no és la satisfacció d'una necessitat, sinó un simple *mitjà* de satisfer les necessitats fora de la feina [...] D'això resulta que l'home (el treballador) només se sent lliure en les seves funcions animals, en el menjar, el beure, l'engendrar, i, com a màxim, en el que es refereix a l'habitatge i el vestit; i, en canvi, en les seves funcions humanes se sent com un animal. El que és animal esdevé humà, i el que és humà animal.»

MARX, *Manuscripts*, I

3. Pel que fa a la **Naturalesa**: aquesta, en lloc de convertir-se en el «cos inorgànic de l'home», apareix com si fos alguna cosa aliena al treballador, com a propietat d'un altre
4. Pel que fa als **altres homes**: l'home, a diferència dels animals, no solament és capaç de treballar per a si mateix i les seves pròpies necessitats, sinó també per als altres i per a la transformació del món en favor de l'«espècie» humana; però en el treball alienat es talla tota relació amb la Naturalesa i amb la humanitat: cadascú treballa per a si mateix, i l'«altre» apareix, a tot estirar, «com l'ésser estrany a qui pertanyen el treball i el producte del treball»,

Marx conclou que la propietat privada és la conseqüència del treball alienat (més que la seva causa) o també «la realització de l'alienació» (I, 117). Per això, Marx considera que només el comunisme —entès com a supressió de la propietat privada, és a dir, del «capital»— donarà pas a l'eliminació de totes les alienacions i a la humanització de l'home. El sentit del «tenir» ha de desaparèixer perquè l'home pugui alliberar tots els altres sentits físics i espirituals i es pugui relacionar amb les coses «per amor a les coses», i no simplement per tenir-les (III, 148). En el sistema capitalista, tot es canvia per diners; en canvi, «si suposem l'home com a home i la seva relació amb el món com una relació humana, només es pot canviar amor per amor, confiança per confiança, etc.» (III, 181).

Marx critica el que ell anomena el **comunisme groller** (el primitiu i el dels seus contemporanis), el qual qualifica d'«enveja general constituïda en poder», «desig d'anivellació» que no és la supressió de la propietat privada sinó la seva absoluta «generalització» i, a més, l'«extensió a tots del destí de l'obrer» (III, 140 i s.). El comunisme marxista és concebut com a desenllaç inevitable de la crisi interna de la societat capitalista, i la seva màxima és: **«De cada u segons la seva capacitat, a cada u segons les seves necessitats»**

5. El materialisme històric

El materialisme històric és la doctrina formulada per Marx i Engels que intenta explicar la història d'una manera científica, és a dir, cercant les lleis socials que regeixen el seu procés. El materialisme històric es podria explicar de moltes maneres, nosaltres ho resumirem així:

1. Introducció
2. **L'estructura econòmica:**
 - a) L'home és el resultat de les relacions de producció.
 - b) L'home incideix en el món dels altres, mitjançant el treball.
 - c) Forces productives.
 - d) El producte de les forces productives: valor d'ús i valor de canvi.
3. **Relacions de producció.**
4. **Supra-estructures**, maneres de viure i de pensar: política, religió, moral, ideologia, etc.
5. **Modes històrics de producció.** Són cinc: primitiu, esclavista, feudal, capitalista, comunista.

5.1. Introducció

Fins a Marx, la història s'entenia com un procés dirigit pels "escollits" —reis, herois, noblesa, sacerdots—, assignant al poble un paper nul o secundari. Marx capgira aquesta concepció. La història es fonamenta en els processos econòmics de producció, processos col·lectius, independents de la voluntat individual de cada home. Així de clar ho diu *al Manifest*: "*La història de totes les societats, fins ara, ha estat la història de la lluita de classes*"

5.2. L'estructura econòmica

Marx defineix l'home com el "*conjunt de les seves relacions socials*". Per tant, conclou Marx l'estructura econòmica o de treball és l'estructura base de la societat.

- a) **L'home és el resultat de les relacions de producció.** Els filòsofs havien definit l'home des de la Raó o des de l'abstracció: "*ésser pensant, ésser racional*", etc. Però, els tres autors que anomenen de la sospita: Marx, Nietzsche i Freud, ens faran veure que l'home pateix diverses "alienacions". L'home és fruit de la realitat que l'envolta. Es a dir un ésser natural amb les lleis naturals comunes a la resta d'éssers vius i que rep les repercussions socials del moment.
- b) **L'home incideix en el món dels altres, mitjançant el treball.** L'home per viure necessita produir coses, i per produir coses ha de treballar. Així doncs, allò que caracteritza l'home en relació amb els animals és que l'home "humanitza" la naturalesa, és a dir, la transforma segons les seves necessitats.
- c) **Forces productives.** En l'estructura econòmica de la societat podem distingir entre forces productives i relacions de producció. Les forces productives són els elements que intervenen per elaborar el producte i són: el treball de l'obrer, o força de treball i les estructures de treball (capital, eines, lleis de mercat, etc.).
- d) **EL producte de les forces productives.** El producte del treball és allò que l'home ha transformat o produït mitjançant el treball. Per exemple: un cotxe o un vestit. El valor d'un producte pot considerar-se de dues formes: **Valor d'ús** (El que val per cobrir necessitats). **Valor de canvi** (El que val al mercat). EL valor de canvi, també, pot ser de dues classes: Valor de **canvi directe** o intercanvi de mercaderies, com es feia i és entre pobles primitius. Valor de **canvi indirecte**, en el qual la mercaderia es canvia per diner, amb el qual es pot adquirir nova mercaderia segons la fórmula M D M (Mercaderia, Diner, Mercaderia). El valor de canvi és variable —consulteu la borsa— i depèn d'un conjunt de factors: manca, del producte, dificultat per a elaborar-lo, oferta i demanda, etc.

5.3. Relacions de producció

Anomenem relacions de producció al diferent paper que tenen els homes en el procés productiu. L'home, durant la seva existència, crea vincles amb la resta d'homes i de dones (afectius, de convivència, costums, etc.) però la relació fonamental és la relació de treball o econòmica. Les relacions de producció amb els medis de producció (treball, eines, capital) són de dos tipus:

- tècniques: hi ha tècnics, professionals, aprenents, etc.
- relacions socials: apareix la figura de propietari, obrer, amo, criat, etc.

Segons Marx el mecanisme és molt simple: **Qui domina l'economia, domina totes les altres relacions**. Per tant, en una societat capitalista, som en quan tenim coses, en quan dominem els medis de producció o pel lloc que ocupem en la divisió del treball.

5.4. Supra-estructures

Però la societat no sols viu unes relacions econòmiques i ha també unes altres relacions molt més sofisticades i complexes que Marx anomena supra-estructures. Les supra-estructures **són el conjunt d'institucions, idees, maneres de viure, normes que configuren la consciència social** o col·lectiva, per exemple:

- La política que s'encarrega de perpetuar les relacions de poder (lleis, govern, etc.).
- La moral és una supra-estructura quan s'institucionalitza i es converteix en moral de classe o de grup, posem per exemple, la moral burgesa, la moral religiosa o la moral dels *skins*.
- La ideologia o idees són creences de cada grup. És una visió interessada i deforma la realitat.

5.5. Els modes històrics de producció

Les relacions de producció econòmica han anat canviant. Marx analitza els cinc models bàsics que han sorgit històricament i que ell anomena modes de producció.

1. Societat primitiva o model asiàtic-neolític. (Comunisme primitiu)
2. Societat esclavista.
3. Societat feudal.
4. Societat burgesa o capitalista
5. Dictadura del proletariat o comunisme.

6. Anàlisi marxista del mode de producció capitalista

El capitalisme és un sistema econòmic que defensa la propietat privada dels medis de producció, el liberalisme econòmic fonamentat en la llei de l'oferta i de la demanda i té el fi prioritari d'aconseguir la màxima producció i el màxim benefici.

1. L'estructura econòmica

- a) Les forces de producció
- b) Relacions de producció: salari i capital
- c) El producte del treball. (Plusvàlua)
- d) Fetitxisme de la mercaderia.
- e) Repartiment del producte.
- f) Conseqüències del mode capitalista

2. Les supraestructures capitalistes

- a) L'Estat
- b) La ideologia
- c) La "profecia" marxista

6.1. L'estructura econòmica

- a) **Les forces de producció**
 - L'obrer aporta la força de treball;
 - El capitalista les altres estructures de treball (capital, eines, matèries primes, etc.).
- b) **Relacions de producció: salari i capital.** En la societat capitalista hi ha dos estaments oposats entre sí: l'obrer i el capitalista. a) L'**obrer** només posseeix la força del seu treball que ha de vendre per a subsistir. A canvi rep un salari per part del capital i l'obrer ja no té dret a res més. b) El **capitalista** aporta un capital —conjunt de béns, eines, matèries primes, diners, etc.— que li permeten assumir totes les despeses. A canvi, controla totes les estructures de treball.
- c) **El producte de treball.** El producte elaborat es converteix en un valor econòmic. 1) Té un valor de canvi, és a dir, hi ha una unes persones que el volen; 2) Des del moment en què es pot vendre, es converteix en una mercaderia. 3) La mercaderia es converteix en diner. Primitivament una mercaderia es canviava per una altra; és l'intercanvi simple de mercaderies. Després, les mercaderies es canviaven en diner i aquest diner altre cop en mercaderies, és el capital; en aquest segon estadi, la mercaderia no val ja pel valor d'ús ni de canvi directe sinó pel diner que costa al mercat. El diner, crea més diner, és a dir, una **plusvàlua**. Podem definir plusvàlua com el guany que el capitalista obté un cop ha pagat totes les despeses.
- d) **Fetitxisme de la mercaderia.** El diner pren tot el protagonisme, i el converteix en desitjable per ell mateix: és el capital. Amb el capital adquirim qualsevol mercaderia desitjada. S'ha perdut de vista la finalitat primitiva del diner: servir l'home. El capital és el gran fetitxe actual, el fetitxisme de la mercaderia, dirà de manera expressiva Marx. Tot es pot vendre i comprar i les coses i les persones són pel preu que costen, és a dir, són simples objectes de mercat.
- e) **Repartiment del producte.** El producte elaborat es reparteix de manera desigual: L'obrer rep el salari segons unes lleis (sou legal) o d'acord amb la voluntat generosa del burgès. Però aquest salari no es correspon a l'esforç real realitzat sinó a una part: suposem una jornada de vuit hores, quatre són equivalents al sou i les altres quatre van al calaix del capital. El salari és per tant una peça més del joc del mercat: no és el preu de tot el treball realitzat sinó de la força de treball que el capitalista compra. L'obrer rep un salari i el capital la resta, tan si hi ha pèrdues com si hi ha benefici. En cas de benefici s'ha generat una plusvàlua

- f) **Conseqüències del mode capitalista.** Les conseqüències del mode capitalista són per una banda l'acumulació de capital i per una altra, el pauperisme progressiu de l'obrer. L'acumulació de capital per part dels grups financers més forts fa que les petites empreses hagin de doblegar-se enfront dels grans monopolis contra els que no poden competir. Els grans capitalistes poden eliminar el petit productor, —per exemple la guerra dels hipermercats i botiguers— o baixant preus fins ofegar el petit productor i després pujar el preu segons el que ell convingui (*trust*).

6.2. Les superestructures capitalistes

6.2.1. L'Estat

Caldria recordar que era l'època en què sorgien amb força els nacionalismes romàntics europeus; en què Napoleó creava el model d'Estat modern, és a dir, burgès i que Bismarck aconseguia una Prússia forta i poderosa, que després seria Alemanya. Els Estats d'aquella època eren un instrument de repressió.

Segons Marx, l'Estat sorgeix on les contradiccions de classe no poden conciliar-se i és l'encarregat de perpetuar per la força les divisions de treball on una classe s'oposa a l'altra. Per tant l'Estat —en el mode capitalista— per naturalesa sempre és **conservador i repressiu**.

Però, l'Estat és només una superestructura controlada per l'estructura bàsica, l'economia. En aquest sentit és molt clarificadora, i dura, la divisió entre poder i hegemonia feta per Marx: a) El **poder polític** són els òrgans de poder i els aparells de l'Estat, en mans de funcionaris o dels polítics de torn. Són poders que poden canviar de mà sense trontollar el país. b) L'**hegemonia** són les forces que de fet —i des de l'ombra— controlen els fils del poder: la banca, les multinacionals, els grans capitals i alguns cops, els exèrcits.

6.2.2. La ideologia

La ideologia és el conjunt de creences, costums socials, i normes pròpies d'un grup i que reflecteixen la seva concepció del món, de la moral, de la religió, de la cultura, etc. La burgesia no en té prou en dominar l'economia, vol imposar també les seves maneres de pensar: religió, moral, hàbits socials. La ideologia deforma la realitat i provoca una opacitat natural en la visió del món degut al fet que només es veu l'interès de la pròpia classe. Així cadascú pensa que el seu país és el millor, que les seves reivindicacions són les úniques, que allò just és només la seva pròpia visió del món. Només la ciència, —segons Marx— que és neutral, pot superar la visió deformada de les ideologies.

6.2.3. La "profecia" marxista

Els dos pilars fonamentals del capitalisme —la propietat privada i la divisió del treball— comporten "inexorablement" (nova llei econòmica) a la lluita entre els que tenen i els que no tenen, o com diu Marx "entre explotadors i explotats". Els homes ja no es diferenciaren per raça o nacionalitat sinó per la classe social a la que pertanyen, és a dir, pel diner que tenen i pel lloc que ocupen en l'escala del treball. Marx planteja les relacions capital-obrer com una lluita on el capital té les de perdre.

Segons les lleis de la dialèctica, el sistema capitalista porta en si mateix la seva pròpia destrucció: per una banda, la competitivitat, i per una altra banda, l'explotació que pateix el proletariat en el capitalisme crea una contradicció: el capitalista separa el proletari del "seu ésser objectiu" perquè no se'l considera com a finalitat sinó només com a mitjà de producció, mà d'obra barata. Si a més a més, afegim la llei dialèctica del pas de la "quantitat a la qualitat" el capitalista, que és minoria, necessita de l'obrer, que és majoria. L'obrer, si té consciència de la seva força —"**Proletaris de tot el món uniu-vos**"— pot superar el capital, "**perquè el capital té molt a perdre, i l'obrer només les seves cadenes**".

Un capitalisme agressiu provocarà la resposta també agressiva del proletari, és a dir, una lluita de classes aferrissada amb victòria final del proletariat. El capitalisme té els dies comptats. Però, aquesta "profecia" de Marx —després de cent anys— encara segueix despertant reticències, i molt més, després de la caiguda del Mur de Berlín. Sembla ser que el capitalisme gaudeix de bona salut.

7. Anàlisi del mode de producció comunista

La doctrina comunista és el saber "científic" dels que comprenen que l'esdevenir de la història acaba amb la superació de la lluita de classes i la instauració de la propietat comuna. La societat comunista és la societat que ha d'esdevenir segons les lleis dialèctiques. Els ideals i objectius del Comunisme són molts i ha estat en contínua revisió no sols per Marx sinó per la majoria dels seus seguidors. Podrien quedar resumits en els següents, extrets del *Manifest*.

Els comunistes critiquen que:

- L'educació, en el món capitalista, ensenya a acceptar l'ideal burgès vigent

- La propietat privada està en mans de molts pocs. La gran majoria de la població es troba, de fet, desposseïda
- Els petits propietaris no tenen autonomia sinó que són dominats pels grans grups.
- Quan arribi el Comunisme no hi haurà ni pàtria, ni Estat, ni religió.
- El capitalisme ha convertit els membres de la família en mercaderies, en objectes; els ha substituït

Els burgesos o capitalistes retreuen als comunistes que:

- No valoren l'educació
- No respecten la propietat privada
- No respecten la família
- Volen suprimir la pàtria, la religió i l'Estat.

7.1. El Comunisme és una ciència

"El comunisme no s'ha d'instituir per ètica sinó per ciència; no serveixen de res els sermons moralitzants; cal passar a l'acció. El comunisme és la conseqüència necessària del materialisme històric. Del fet de ser les relacions de producció l'autèntica realitat, se'n desprèn que només canviant aquestes relacions alienants l'home podrà alliberar-se"

Les lleis "científiques" de les quals es desprèn l'arribada necessària del comunisme són les tres lleis "clàssiques" del materialisme dialèctic:

- Llei de la conversió de la *quantitat en qualitat*.
- Llei de la compenetració d'oposats.
- Llei de la negació de la negació.

Aquestes tres lleis reproduïen l'esquema hegel·lià: la primera correspon a la tesi, la segona a l'antítesi i la tercera, a la síntesi.

- Tesi: els capitalistes cada vegada seran més rics. S'acumula el capital en poques mans.
- Antítesi: l'obrer serà cada vegada més pobre i explotat; es veu obligat a treballar cada vegada més fins que el nombre de treballadors descontents és tan gran i la seva situació tan miserable (contradició del capitalisme) que es veuen obligats a prendre la riquesa del capitalista (revolució) per a tornar a anivellar la riquesa
- Científicament, ha d'aparèixer el comunisme, síntesi englobadora dels estadis anteriors.

7.2. El pas del Capitalisme al Comunisme

El comunisme s'instaurarà després d'haver superat una primera etapa d'enfrontament amb les classes opressores, per exemple, el capitalisme.

- En un **primer estadi** —comunisme primitiu— cal assignar tota la propietat privada a la comunitat. Però aquest comunisme encara no és suficient perquè crea enveja "jo no tinc però no té ningú". El comunisme autèntic, i final, és el retorn complet de l'home a si mateix. Marx el formula així: «**Cadascú segons les seves necessitats**». D'aquesta manera s'eliminen les enveges i lluites socials. Marx concep el comunisme com una associació d'homes lliures en una societat sense classes que supera els egoismes individuals.
- La **segona etapa**, de consolidació, seguirà els següents passos:
 - S'instaurarà una etapa de transició que es coneix com la **dictadura del proletariat**.
 - Seguirà l'**etapa socialista**, marcadament econòmica, amb la progressiva abolició de les classes socials i de la propietat privada i la **col·lectivització dels medis de producció**.
 - El procés culminarà amb l'**etapa comunista** —el famós paradís comunista— on no hi haurà ni propietat, ni supraestructures explotadores: classes socials i Estat.

Quan el poble aconsegueixi les seves pròpies condicions econòmiques (maneres de viure), també aconseguirà les seves pròpies maneres de consciència (manera de pensar). La teoria marxista al respecte és molt clara:

- La supra-estructura **religiosa** és condemnada com una de les formes més importants d'alienació, *"la religió és l'opí del poble"*. Fins aquí, segueix la tesi de Feuerbach. Però Marx dissenteix en la manera d'eliminar aquesta alienació. Segons ell, la religió desapareixerà per si mateixa quan el proletariat hagi superat l'alienació econòmica i trobi en si mateix i en la natura tots els recursos necessaris per la seva subsistència.
- La supra-estructura **política o de l'Estat** fou causa d'importantes divergències entre bona part del pensament d'esquerra, i originaren lluites personals i internes en l'AIT. Tothom estava d'acord que l'Estat —instrument de repressió capitalista— havia de desaparèixer, perquè l'home que se sent bé en la comunitat deixa d'estar alienat i fa el que vol; a aquest home no li cal cap imposició exterior i, per tant, cap Estat; *"ell és la seva pròpia llei"* però tothom no estava d'acord, ni en la manera ni quan fer-lo desaparèixer. Els anarquistes, liderats pel rus Bakunin (1814-1876) volen fer-lo desaparèixer immediatament i de forma violenta; els marxistes, en canvi, pensen que s'ha de

mantenir un temps mentre hi ha encara lluita de classes; només ha de desaparèixer doncs de forma gradual. En suprimir-se l'explotació de les masses desapareixeran els excessos i no hi haurà ningú a qui reprimir. Guanyà la tesi marxista i els anarquistes foren expulsats de l'organització (AIT).

8. La necessitat i la llibertat en el Materialisme Històric

Està força clar que si el comunisme és una ciència amb lleis necessàries, la llibertat de l'home queda mal parada per definició. Com pot l'home superar l'alienació si hi ha unes lleis que li són alienes? Val la pena fer la revolució, si aquesta ja ha d'esdevenir de forma necessària? Llibertat significa poder reaccionar de diverses formes en un moment determinat, no estar coaccionat a actuar en un sol sentit. Necessitat significa el contrari: que cada moment determina al moment següent seguint un camí prefixat.

El materialisme històric, amb incidència més directa de Marx, és clar i contundent: no hi cap contradicció real entre llibertat i necessitat. El seu raonament és aquest: "per a transformar el moment econòmic i portar-lo cap a un moment de llibertat, només alguns camins són possibles: els que estan d'acord amb la dialèctica de la història.

- a) **Etapla determinista.** Segons la dialèctica, hi ha una etapa determinista en la qual l'home està regit per lleis necessàries i explotadores; aquesta seria la tesi o afirmació; però la tesi porta en si mateix l'alliberament, l'antítesi, la seva pròpia negació el proletariat; superant-se així ambdós moments en la negació de la negació o la societat sense classes. És a dir, l'etapa determinista serveix per conèixer les lleis "científiques" de la societat. Però aquest determinisme només es dona en el món capitalista perquè comporta per definició la divisió entre explotadors i explotats. Marx ho diu així: *"El regne de la llibertat comença on cessa el treball determinant per la necessitat i l'adequació a finalitats exteriors"*. (El Capital, III)
- b) **Etapla de llibertat: la llibertat pot vèncer la necessitat.** La dèria de Marx era la superació de l'alienació de l'home concret, l'obrer. Un home que per viure ha de vendre la seva suor i el seu treball, que viu tancat en una fàbrica, en una mina o en una oficina, no és un home lliure. Cal canviar les condicions econòmiques que han alienat l'home. Canviar aquesta situació inhumana és la primera tasca que cal realitzar. En el món comunista tothom serà lliure perquè les necessitats estaran completament cobertes, *"les condicions són canviabls pels homes"* dirà a *Tesis sobre Feuerbach*.

9. Els marxismes posteriors

"Resulta un problema insoluble el aislar lo estrictamente marxiano respecto a los marxistas —"Je ne suis pas marxiste"— confesó el propio Marx. Esa cita se ha repetido hasta la saciedad. Resulta que el pensamiento de Marx estaba condenado a tener influencia práctica, es decir, revolucionaria."

J.M. VALVERDE, *Vida y Muerte de las ideas*.

La figura de Marx és complexa: filòsof, economista, "moralista", polític, revolucionari. Per això, aviat van començar les discussions sobre quin era el vertader marxisme, el marxisme ortodox. La història ha obert tres vies d'apropament a Marx: economia, política i revolució.

1. Com **teoria econòmica** si bé, cal atribuir-li algunes idees importants (força de treball, plusvàlua, lluita de classes, etc.), ha sofert les crítiques dels entesos en la matèria que diuen que la seva economia és fruit, més aviat de bons desitjos que no pas d'estudis ben fonamentats.
2. Com a **pràctica política**, durant cent anys, ha servit de model a mitja humanitat. Recordem: Xina, Vietnam, Corea, Xile, la Catalunya del 36, etc. Entre tots destaca l'URSS.
 - El **marxisme soviètic** va instaurar-se a Rússia després de la Revolució (1917) i de la III Internacional (1919), quan els comunistes van separar-se dels socialistes. Aquest marxisme va considerar-se com a marxisme ortodox; les altres interpretacions eren "revisionsistes" és a dir, heterodoxes. El marxisme soviètic va evolucionar una mica d'acord amb els diferents dirigents:
 - **Lenin** (1870-1924) va recollir el materialisme dialèctic i el va interpretar en funció de la pràctica política. Proposà una revolució radical amb una dictadura del proletariat

provisional fins arribar al vertader comunisme. Per a ell, el marxisme ha de ser realista, ha d'adaptar-se a les circumstàncies; dialèctic, ha de superar les pròpies contradiccions i valorar el paper fonamental de l'individu i del partit en la lluita per a propagar la doctrina per tot el món.

- **Stalin** (1879-1953) es va caracteritzar per un gran immovilisme dogmàtic, una rígida disciplina i per un objectiu nefast: convertir-se en la primera potència mundial, lloc disputat pels EE.UU. Anys obscurs, de gran corrupció política i amb greus injustícies
- En morir Stalin es va produir una lenta però irreversible "liberalització" en el terreny doctrinal, paral·lela a la produïda en el camp polític. El desencís revolucionari i el fracàs dels plans econòmics deixaren obertes les portes a la reforma "*perestrojka*" duta a terme pel secretari general del PCUS, Miquel Corbaxov. Per fi, al desembre de 1989, s'aconseguí enderrocar l'oprobri dels oprobis: el Mur de Berlín.

3. **El marxisme com a praxis.** Cal reconèixer l'enorme vis revolucionària que traspua tota l'obra de Marx. El Partit Comunista que ell va ajudar a fundar podríem dir que el trobaríem en tots els països del món. En el segle XX autors com Gramsci, Lukács, Sartre, Marcuse —entre mil més— han denunciat el marxisme soviètic com a infidel amb Marx perquè ha matat el que hi havia de viu en els seus escrits de joventut. Un Marx vitalista, lluitador i, fins i tot, utòpic, buscant el regne de la llibertat; no, en canvi, el ressentiment i el dogmatisme del marxisme tancat, sacralitzat i momificat soviètic. Aquesta és potser la millor herència de Marx: un Marx que ha engrescat a pobles sencers (Cuba, Nicaragua, etc.), a estudiants, a obrers i a intel·lectuals; els seus llibres han estat, i són, punt de referència de líders socials, com Mao, el "Che", el Maig del 69, "Chiapas", etc. etc.

És evident que les condicions socials dels homes i dones del segle XX serien molt diferents, és a dir, pitjors sinó fos per les idees d'aquest visionari del segle XIX i mestre de lluitadors: Karl Marx. El comunisme polític i econòmic potser ha fracassat, però Marx encara és viu.